

ЗНАМЕНИТІ УКРАЇНЦІ

РОСТИСЛАВ КОЛОМІЄЦЬ

**ВАЛЕР'ЯН
ПІДМОГИЛЬНИЙ**

Харків
«Фоліо»
2021

ЗА БОЖИМ ВЕЛІННЯМ

Уже в реальному училищі, поглиблено вивчаючи французьку, а далі й німецьку мови, Валер'ян звертається до європейської літератури і філософії — цьому сприяв один з викладачів училища, літературознавець Петро Єфремов — виявляє схильність до письменницької творчості...

Ростислав Коломієць

І все ж... звідки, як, чому?..

Український сільський хлопчина на ім'я Валер'ян:
від латинського Valerianus, це означає з роду Валеріїв...

швидше від «валео» — сильний, здоровий, міцний. Ви ж знаєте, валеріана — це багаторічна трав'яниста рослина, з корневищ якої виготовляють лікарські настойки, що використовують як заспокійливий і тонізуючий засіб для серця і нервової системи...

Отже, український сільський хлопчина Валер'ян:

і — Freud?

і — Camus?

і — Sartre?

і — Kierkegaard?

І тим не менш сільський хлопчина з невеличкого українського хутора Чаплі першим в Європі зробив крок у «філософію буття», яку пізніше назвуть екзистенціалізмом. Його

твори були надруковані ще за його життя у Ляйпцігу, Празі, Берліні.

І все ж — суцільні знаки запитання стосовно Підмогильного, на які свого часу я сподіваюсь дати неумоглядні, врозумливі відповіді...

Тож почнемо з початку.

Загадки і непорозуміння починаються від народження. Пишуть, що Підмогильний «народився в селі Писарівка у бідній селянській родині».

Він таки народився у Писарівці Павлоградського повіту (нині Синельниківського району) поблизу від Катеринославу (нині Дніпра): хлопчик, який малюватиме психологічні портрети людей і покаже людям, як інстинкти й приховані бажання завжди, так чи інакше, впливають на життя кожного з нас.

А от щодо бідної селянської родини відомості неточні. Насправді батько Валер'яна Петро Якович Підмогильний землеробством не займався. Тільки у 1907 році він купив землю неподалік від Писарівки і заснував там хутір, що в нороді звався «Собачим». У ньому його син написав свої перші оповідання, але це станеться пізніше. Батько ж працював конторщиком — управителем панського маєтку в економії графа Ілларіона Воронцова-Дашкова, російського державного діяча, землевласника і підприємця у великому, понад 1000 дворів, степовому селі Чаплі (нині в межах Дніпра). Навпроти Чаплів, у селі Кодаку була дерев'яна козацька церква, збудована без єдиного цвяха. У церкві часто бувала родина Підмогильних.

Батько — Петро Якович — обіймав в економії посаду, яка вимагає певної освіти і суми спеціальних знань, тож одержував пристойну зарплатню. У всякому разі батько письменника аж ніяк не був бідняком і типовим сільським жителем.

Мати — Мокрина Семенівна, селянка, також працювала в економії графа, хоча зрозуміло, університетів не закінчувала. І, як згадують ті, хто її знав, «виділялась надзвичайною природною інтелігентністю». Знала багато народних пісень, поетичних легенд, звичаїв і прищепила дітям любов до краси і витонченості української мови.

Це була інтелігентна українська родина, де важило не класове походження, не «бідний — багатий», але самий образ життя. В сім'ї було двоє дітей — Настя і Валер'ян. Батько збирав бібліотеку, прагнути надати дітям освіту. Досить сказати, що він запросив додому вчителя французької мови, який вчив також дітей графа, і зрештою Настя і Валер'ян оволоділи французькою досконально.

Забігаючи наперед, зазначу, що Анастасія Петрівна понад 20 років завідуватиме кафедрою іноземних мов у Харківському інституті механізації та електрифікації сільського господарства, а Валер'ян Петрович оволодіє трьома мовами і перекладатиме українською класичні твори французької та англійської літератури.

Та коли це буде...

А поки що Валер'ян закінчує церковно-парафіяльну школу, і дев'ятирічного хлопця віддають до Катеринославського реального училища, де викладали точні науки. Очевидно, через брак коштів батьки вимушені були відправити сина

саме на цю спеціалізацію, бо класична гімназія, де викладали гуманітарні дисципліни, була значно дорожчою.

У 14 років, коли родина переселилася з Писарівки у Чаплі, у Валер'яна з'явився велосипед, єдиний на той час у селі. Його подарував батько, напевне сподіваючись, що син житиме у місті. І хлопчина залюбки їздив на ньому сам і давав покачатися друзям.

Першу згадку про учнівські роки Валер'яна залишила мешканка села Чаплі Ганна Ярушевська: «Він був надзвичайно здібним хлопцем. Було, послухає уважно урок і вже вдома не повторює. А натомість набере в учителів і знайомих книг і просиджує над ними цілу ніч. Він дружив з моїм братом Степаном. Був тихий, сором'язливий. Любив ходити на сінокіс, на рибалку до Дніпра. І вже тоді мій брат хвалився, що Валер'ян пише вірші і оповідання».

Тимчасом батька не стало. І син з болем згадував: «Так мало батьківських пестоців випало на мою долю...»

* * *

Навесні 1917 року уже розгорталися революційні події. Підмогильний не піддається ейфорії революції, натомість тішиться пожвавленням українського культурного життя. За часів Голови Центральної Ради УНР Михайла Грушевського усі навчальні заклади були переведені на українську мову навчання, і російськомовне училище з семирічним терміном навчання перетворилося на першу катеринославську реальну школу, де учням ще рік викладали українську мову, літературу, історію та географію, удосконалювали знання іно-

ЯК ВИРІШУВАТИ «ВАЖКЕ ПИТАННЯ»?

Це ж велике щастя — знайти щось велике там, де всі добавляли тільки дріб'язок.

Валер'ян Підмогильний

Як народжується письменник? Дивлячись який...

У 20-і роки минулого вже століття нібито вистачало простору для висловлювання думок власних, а не продиктованих ідеологічними настановами. Водночас його було все-таки недостатньо, аби можна було відверто говорити про те, що думаєш. Та Підмогильний скористався з цієї можливості повною мірою. У 1920 році виходить перша збірка з дев'яти оповідань, написаних ним за три останні роки.

Не обтяжений класовим підходом до життя, вільний від офіційної ідеології, Підмогильний пише про реальну людину, якою вона є насправді, а не про людство. Його героєм може стати селянин, робітник, дворянин, інтелігент, людина, викинута з життя.

У якійсь мірі його твори можна вважати автобіографічними. Починає з українського хлопчика, який живе своїми фантазіями, і, стикнувшись з реальним життям, отримує душевну травму на все життя. Підмогильний робить це свідомо, вважаючи, що «характер дитини, її здібності і нахили... складаються під впливом найрізноманітніших дрібниць,

очевидно, цілком непомітних і неприступних, інакше людство зі своїм тисячолітнім досвідом уже навчилося б цими дрібницями керувати. Ніхто не виховує боягузів, — продовжує Підмогильний, — а їх ніколи не бракує. Всі діти вчаться малювати, а безліч після цього не вміють навіть окреслити найпростішу річ... Виховання безсиле, бо в найкращому разі може тільки розвинути те, що вже є. І ось вам висновок: фізично і духовно всяка людина є утвір випадковостей...»

Далі героєм його оповідання стає підліток, який стикається з вічними питання змужніння. Потім — юнак, який шукає себе в житті. Далі у центрі роману — молода людина, що самотверджується в житті. Зрештою, об'єктом художнього дослідження письменника стає людина, спокушена облудними цінностями життя, розчарована в його перспективах.

Ось «Ваня», написаний у Павлограді у березні 1919 року. Історія маленького хлопчика з багатою фантазією із зовсім не бідної сім'ї, батько — власник великого хутору. Оповідання сповнене жахів, містики, спокут.

Я не пригадую в історії європейської літератури другого випадку, щоб такий маленький хлопчик ставав героєм оповідання. Але, виявляється, оповідання призначене для читання батькам, бо воно розкриває внутрішній світ хлопчика. Ось він іде «у глиб степу. Тут не було жодних шляхів і стежок, тому що сюди не їздили і не ходили». Куди він поспішає? Виявляється, до рівчака, а «рівчак був далеко. Його проривала дощова вода, й він щоразу робився глибшим і страшнішим. Серед рівного степу він зненацька крутими прірвами спадав униз, жовтіючи своїми глиняними стінами. Немов

ЗМІСТ

Імпресії	3
За Божим велінням	11
Як вирішувати «важке питання»?	17
Від «Історії пані Ївги» — до «Комуніста»	32
«Літун» — «В епідемічному бараці»	42
Підмогильний — за свободу творчості	47
Правда про голод	52
Українізація	60
Творчість перекладача	66
«Місто»	77
«Повість без назви» і без закінчення	95
№ 188. Смерть до річниці революції	102
Творчість за ґратами	108
Театр жахів	111
Життя в історії	116